

GÁL MARIANNA¹**Ukrajna és a Szovjetunió megújítására vonatkozó elképzelések****Ideas for the renewal of the Soviet Union and Ukraine****Absztrakt**

Az 1980-as évek végére a Szovjetunió egyre súlyosabb válságba került, elengedhetetlenné váltak a mélyre ható, strukturális változtatások. Azonban a Moszkva-központú, szövetségi államként berendezett birodalom reformjának kísérletei végül óhatatlanul is a rendszer eróziójának fokozódásához és a szuperhatalom felbomlásához vezettek. Jelen tanulmányomban ezen eseménysor politikai oldalát vizsgálom, különös tekintettel az új szövetségi szerződés kialakítására irányuló erőfeszítésekre és az ukrán függetlenségi folyamatra.

Kulcsszavak: Ukrajna, Szovjetunió, Szovjet Szuverén Államok Szövetsége, novo-ogarjovói tárgyalások, „szuverenitások felvonulása”, külpolitika, FÁK

Abstract

By the end of the 1980s, the Soviet Union became more and more serious, the profound structural changes became indispensable. However, attempts to reform the empire of the Moscow-based federal state eventually led to the inevitability of the erosion of the system and the destruction of the superpower. In my present study, I look at the political side of this series of events, with special regard to the efforts to create a new federal treaty and to the Ukrainian independence process.

Keywords: Ukraine, Soviet Union, Soviet Union of Sovereign States, Novo-Ogarevo process, “parade of sovereignties”, foreign politics, CIS

BEVEZETÉS

Az a folyamat, ami a Szovjetunió tagköztársaságaiban az 1980-as évek végén, 1990-es évek elején bekövetkezett, vélhetően megerősítette a hidegháborús szembenállást is megjósoló *Alexis de Tocqueville* azon tételének állítását, miszerint „a legveszedelmesebb pilla-

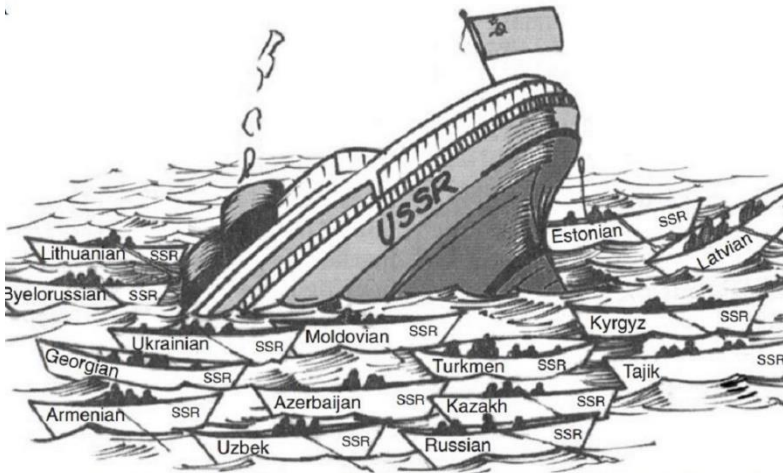
¹ Debreceni Egyetem, PhD hallgató, University of Debrecen, PhD student, E-mail: marjana91@gmail.com, , ORCID: 0000-0003-2100-2729

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

nat egy rosszul és nehézkesen kormányzott, önkényuralmi elvű politikai berendezkedés számára az, amikor reformálni óhajtja önmagát. Ugyanis a rossz, amelyet türelemmel szenvedtünk, mind elviselhetetlenebbnek tűnik, mihelyst megfogalmazódhat a változtatás eszméje.² Azt követően, hogy az elődeihez képest jóval fiatalabb (1985-ben 54 éves) pártfőtitkár, Mihail Gorbacsov, a szovjet rendszer átalakítására tett kísérlete zsákutcába torkollott, a változtatás lehetősége paradox módon szinte elkerülhetetlenül túlfűtött politikai elvárásokat hívott életre, a politikai akaratok összeütközése rövid időn belül kezelhetetlené és irányíthatatlanná váltak. Nemcsak a „létező szocializmus” társadalmi összetartó ereje merült ki, de a birodalom egészét jól láthatóan olyan tulajdonságok jellemezték, amelyek alapvetően egy háborúvesztés velejárói szoktak lenni: a hadsereg felbomlása, a politikai rendszer kisebb-nagyobb mértékű átalakulása, mély gazdasági válság és a külső fizetéképtelenség, a megosztott gazdasági kapcsolatok megszakadása, a száguldó infláció és a csaknem általános áruhiány. A háborús méretűre fejlesztett hadigazdaság felemészítette a Szovjetunió anyagi, természeti, szellemi, pénzügyi erőforrásait. Ezen az állapoton minden valószínűséggel nem segített volna az az alá nem írt – s a kutatók által ritkán említett – szerződés tervezet, amely a *Szovjet Szuverén Államok Szövetsége* néven a köztársaságok kapcsolatait és együttműködését kívánta „új alapokra” helyezni.

A vizsgálat során szeretném bemutatni, milyen elképzelések merültek fel a süllyedő hajó megmentésére vonatkozóan.

1. ábra: "Süllyedő" Szovjetunió

Forrás: https://nullahategy.hu/wp-content/uploads/sites/9/2016/12/screenshot_1_0.jpg

² Tocqueville Alexis: A régi rend és a forradalom, Budapest, 1994, 205.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

Az elképzelések szálai az SZSZKSZ megújításával kapcsolatban egészen 1988. november 16-ára vezetnek vissza, amikor az Észti Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának többsége megszavazta az önálló észti törvények szovjet döntések fölé helyezését.³ A határozat abban az időben különleges támogatásban ugyan nem részesült, de már a kérdés felvetése is fontosnak tekinthető a centrum (Moszkva) és a tagállamok közötti kapcsolat változásának szempontjából, hiszen gyakorlatilag ezzel a lépéssel adták meg a kezdő lökést a Szovjetunió felbomlásához. Kezdetét vette az a többirányú folyamat, amely egyrészt a köztársaságok politikai megerősödéséhez, másrészt pedig az SZSZKSZ központi testületének gyengüléséhez vezetett. Megnyilvánult mindez a „szuverenitások felvonulásaként” közismert folyamat során, amely a balti államok példáját követve a Szovjetunió valamennyi köztársaságát érintette, köztük Oroszországot (1990. június 12.), majd Ukrajnát (1990. július 16.) is.

A kezdetben *Szuverén Szovjet Köztársaságok Szövetsége* elnevezésű megreformált államról szóló szerződés kidolgozásának igénye első alkalommal éppen 1990. június 12-én, az OSZSZK Szuverenitási Nyilatkozatát bemutató napon történt a Gorbacsov vezette Föderációs Tanács ülésén. Ennek irányítására a pártfőtitkár két hűséges megbízottját, *Rafik Nisanovov*, a Nemzetiségi Tanács elnökét, illetve *Hrihorij Revenkot*, az SZSZKSZ személyi állomány vezetőjét választotta. A tervezet első variációja – mely lényegében a szerződéses időszak végéig megőrzi alapvető vonásait – már ősszel, 1990. november 24-én nyilvánosságra került a Pravda központi napilapban. Az állam vezetői felismerték tehát az uniós és autonóm köztársaságok törekvéseit és egy köztes álláspont mellett foglaltak állást. Az „erős központ nagy hatáskörökkel” opció javasolta azt jelentette, hogy a pártfőtitkár noha elfogadta a nyilatkozatok sokaságát, amely szerint a köztársaságok területükön teljes hatalommal rendelkeznek, az állam életének legfontosabb kérdései ez alól kivételt képeztek, úgy mint: az Alkotmány elfogadása, a területi integritás védelme, a külpolitika, a védelem szervezése és a hadsereg vezetése.⁴ A hatalom egy részét pedig az Unió a köztársaságokkal együtt gyakorolta volna: az egész Unió piacának fejlődése, a gazdasági stratégia kialakítása, a szociálpolitika stb.

Vezető körökben korántsem volt egyetértés a szerződés ötletére vonatkozóan. Borisz Jelcin, orosz vezető minden tekintetben akadályozni próbálta a szövetség ötletének megvalósítását egy olyan célirányos disszociációs politika kezdeményezésével, amely során nyíltan szabotálta az említett tervezetet a népi képviselők decemberi (rendkívüli) ülésén. *Leonyid Kravcsuk*, Ukrajna első elnöke, többször hangoztatta ugyan, hogy alapvetően nem zárkózik el az unió megújításának lehetőségétől, illetve az arra irányuló tervezettől – ha annak tartalma összeegyeztethető a júliusi Nyilatkozat tartalmával – elképzeléseiben az önállóság zökkenőmentes megvalósításához egy lazább, *konföderációba* tömörülő, egyen-

³ [Доронченков А.И.: К Союзу Суверенных народов, Москва, 1991, 238.](#)

⁴ [Доронченков А.И.: К Союзу Суверенных народов, Москва, 1991, 112-121.](#)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

lő jogokkal rendelkező államok szövetségének képe lebegett. Így a szövetségi szerződés megjelenése elkerülhetetlenül napirendre tűzte Ukrajna perspektívájának kérdését, annál is inkább, mivel számos passzusa olyan mély tartalmi ellentmondásokba ütközött Ukrajna Szuverenitási Nyilatkozatával, hogy az ukrán politikusok álláspontja szerint alapvetően zárta ki a kompromisszum lehetőségét. A 23 cikkelyből álló Szerződés tervezet 5. cikkelye tartalmazta, azokat a hatásköröket, amelyek a Szövetség hatásköre alá tartoztak volna, és több pontjában ütközést mutatott Ukrajna szuverenitási nyilatkozatával.

Ukrajna júliusi Nyilatkozatának egyik alaptétele „*alkotmányának és törvényeinek elsőbbsége saját területén*”, amelyet Gorbacsov elismert ugyan, de csak helyi jelentőségű ügyekben, a szövetség hatáskörébe utalt területeken a szövetségi törvények elsőbbségét írta elő. Eltérések mutatkoztak a külpolitika kidolgozása és megvalósítása terén is, ugyanis a tervezet szerint Moszkva kezében összpontosult volna, az USZSZK azonban a politikai színpad önálló szereplője kívánt lenni, melyet kifejezésre is jutott a júliusi deklarációban. A gazdasági és nemzetközi kapcsolatok irányítása is a központ kezében maradt volna, ami gyakorlatilag a tagállamok szuverenitási nyilatkozatainak semmibe vételét jelentette. Az unió egyben tartására irányult az a gondolat is, miszerint a központ irányítása alatt Moszkva megőrizte volna az egységes pénz- és adórendszert fenntartva az egységes piacot, ellentmondva Ukrajna 1990. augusztus 3-án hozott „*Az USZSZK gazdasági önállóságáról*” elnevezésű határozatával, amelyben leszögezi „*önállóan hoz létre bank-, ár-, pénzügyi-, vám- és adórendszert, szükség esetén pedig saját pénzt vezet be.*”⁵ Gorbacsov úgy képzelte el, hogy átszervezi a központi hatalom szerveit, növelve az elnök, vagyis saját szerepét, a köztársaságok képviselőit bevonja a birodalom „irányításába”, de valóságos hatáskörök nélkül, átad bizonyos jogokat a köztársaságoknak, de továbbra is megmaradnak a vertikális kapcsolatok, a legfontosabb kérdések eldöntésénél a vertikális függőség.

Kijevből úgy tűnt tehát, Gorbacsov bűvész trükkök útján kívánja megőrizni a hatalmi centrumot. Lehetséges, hogy a hatalommegosztás eme koncepciója néhány évvel ezelőtt még megállta volna a helyét és kielégítette volna a köztársaságok igényeit, de a 90-es évek fordulóján már teljesen elfogadhatatlan volt.

Az új uniós szerződéstervezet megerősítésének szándékával Gorbacsov 1991. január 25-én népszavazást rendelt el március 17-re az unió 15 tagállamában.⁶

A függetlenségüket deklaráló balti köztársaságokban, Grúziában, Moldovában és Örményországban bojkottálták a népszavazást, így azt végül csak kilenc tagköztársaság-

⁵Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки „Про економічну самостійність Української РСР” <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/142-12> (2017-11-12)

⁶Постановление Президиума Верховного Совета РСФСР « О проведении 17 марта 1991 года на территории РСФСР референдума СССР по вопросу о сохранении Союза Советских Социалистических Республик» <http://docs.cntd.ru/document/901606136> (2017-11-10)

Feltett kérdés: „Szükségesnek tartja-e a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének, mint az egyenjogú szuverén köztársaságok megújított föderációjának megőrzését, ahol teljes mértékben garantálva lesznek bármilyen nemzetiségű ember jogai es szabadsága?

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

ban tartották meg. Kijevben úgy érezték Gorbacsov ezzel a lépéssel akadályozni próbálja a tagállamok önállósodást célzó törekvéseit, ezért február 22-én a Parlament támogatásával L. Kravcsuk szintén március 17-re népszavazást kezdeményezett „Egyetért-e Ön azzal, hogy Ukrajna tagja legyen a Szovjet Szuverén Államok Szövetségének Ukrajna Szuverenitási Nyilatkozata alapján?” kérdés megválaszolására.⁷ Bár mindkét referendum esetében Ukrajna számára az unión belüli tagságot irányozta elő, a kravcsuki felvetés a szuverenitás, a függetlenség eszméit sejtette hirdetni, amelyet a résztvevők (83,5%) szinte teljes mértékben egyhangúan – alacsonyabb arányban mindössze három, a Lembergi (30,1%!), Ternopoli (35,2%!) és Ivano-Frankivszk (52,1%) megyékben – támogatni kívántak 80,2% szavazási arányban (lásd: 2. ábra), a 70,2%-os össz-szövetségi támogatottsággal szemben (lásd: 2. ábra). A népszavazáson részt vevő tagköztársaságok lakosságának többsége egy megreformált Unió fenntartása mellett szállt síkra, a közép-ázsiai tagállamokban pedig csaknem egyhangú támogatást kapott.

Tagköztársaság	Választási részvétel (%)	Az Unió fenntartására szavazók aránya (%)
Orosz Föderáció (Oroszország)	75,4	71,3
Ukrán SZSZK (Ukrajna)	83,5	70,2
Belarusz SZSZK (Fehéroroszország)	83,3	82,7
Üzbég SZSZK (Üzbegisztán)	95,4	93,7
Kazah SZSZK (Kazahsztán)	88,2	94,1
Azerbajdzsáni SZSZK (Azerbajdzsán)	75,1	93,3
Kirgiz SZSZK (Kirgizisztán)	92,9	96,4
Tádzsik SZSZK (Tádzsikisztán)	94,4	96,2
Türkmen SZSZK (Türkmenisztán)	97,7	97,9

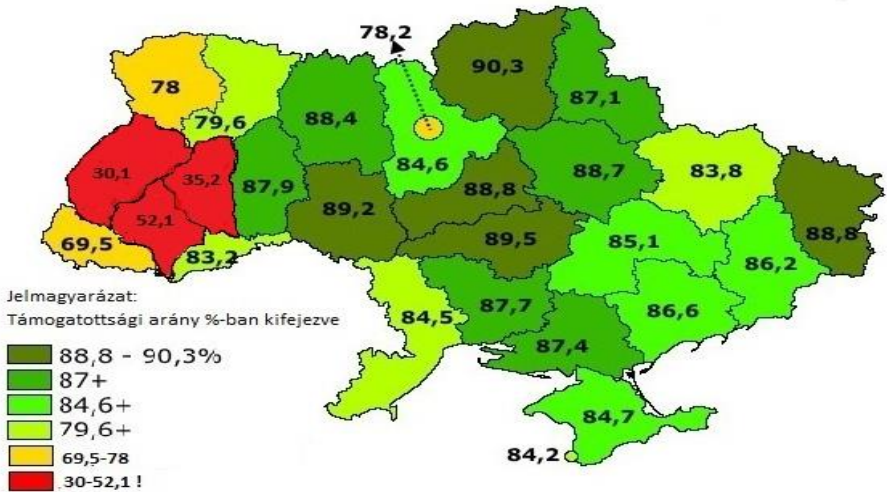
2. ábra: Össz-szövetségi szavazás eredménye a Szovjetunió egyben tartásáról

Forrás: <http://vecher.kz/incity/pervyj-i-poslednij>

⁷Постанова Верховної Ради Української РСР „Про проведення референдуму в Українській РСР 17 березня 1991 року” <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/788-12> (2017-11-10)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

3. ábra: Köztársasági referendum eredménye 1991.március 17-én

Forrás: saját szerkesztés [https://vasyl-babych.livejournal.com/305243.html alapján](https://vasyl-babych.livejournal.com/305243.html)

A kettős referendum némiképp összekuszálta a szálakat az USZSZK-ban: Gorbacsov hangozgatta, hogy kötelességét teljesítve Ukrajnának a többi nyolc tagállammal együtt alá kell írnia a szerződést, teljesítve a nép akaratát, ezzel szemben Kravcsuk és az ukrán parlament szempontja szerint a „hazai” népszavazás többségi eredménye megmutatta, egy megreformált unió *konföderációjára* van igény.⁸

A NOVO-OGARJOVÓI FOLYAMAT

A népszavazás pozitív eredményei lendületet adtak az uniós szerződés kidolgozására irányuló tárgyalási folyamat folytatásának. Ennek megerősítése a Novo-Ogarjovó elnöki lakóhelyen 1991. április-július folyamán folytatott megbeszélések. A kilenc „szavazó” köztársaság vezetőinek első találkozásánál (április 23.) sikerült tető alá hozni a „9+1” *„Nyilatkozat az azonnali intézkedésekről az ország helyzetének stabilizálása és a válság leküzdése érdekében”* elnevezésű dokumentumot, ahol a „9” a köztársaságokra, míg a „+1” Mihail Gorbacsovra, a Szovjetunió elnökére utal.⁹ A dokumentum megállapította, hogy *„a válság leküzdésére irányuló kiemelt feladat az új szuverén államok szerződésének megkötése,*

⁸Поровський М. С.: Тільки рухом життя і обіймеш...: повість спогад, Київ, 2009, 334.

⁹ Союз можно было сохранить. Белая книга. Документы и факты о политике М.С. Горбачёва по реформированию и сохранению многонационального государства, Москва, 2007, 256.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

*figyelembe véve az összes uniós népszavazás eredményeit.*¹⁰ Többhónapos egyeztetések és némi decentralizációs módosítások beépítésével a köztársaságok felhatalmazott küldöttége a július 23-i ülésen megerősítette a tervezetet.

A módosított, 25 cikkelyből álló szerződés első része *alapvető elveket* fogalmaz meg, a második a *strukturális felépítést*, a harmadik a *hatóságok és vezetőség hatásköreit* tárgyalja, míg az utolsó, a negyedik, *zárórendelkezésben* a nyelvről, szimbólumokról foglal állást.¹¹ Ebben már belefoglalták a köztársaságok követeléseit a gazdaságaik feletti szuverenitásra vonatkozóan, viszont a központi hatalom jogköre kiterjedt volna a fontosabb makrogazdasági irányítás területeire (külkereskedelem, valutarendszer, közös költségvetés), valamint néhány stratégiai jelentőségű és/vagy igen drága ágazat ellenőrzésére (energetika, távközlés, űrhajózás), a külpolitikára és a hadseregre. Az egyéb államügyekben a köztársaságok önállóan járhatnak el, sőt lehetőséget kapnak önálló nemzetközi szerepvállalásra is, persze nem sértve a föderáció kerettörvényeit.

Ami az Unió legfelsőbb szerveit illeti, a jogalkotói hatalom egy kétkamarás Legfelsőbb Tanács volt, amelynek egyik kamarája az Unió Tanácsát választotta közvetlenül a lakosság, a másik pedig a Köztársaságok Tanácsa a köztársaságok legmagasabb hatalmait hozta létre. Az Unió Tanácsának törvényei csak a Köztársaságok Tanácsának jóváhagyása után léptek hatályba. Az orosz nyelv már nem volt tekinthető csak állami nyelvnek, hanem a nemzetközi kommunikáció nyelv. A Szerződés e cikkei tükrözik az uniós köztársaságok állandó törekvését, hogy megszilárdítsák elsőbbségi pozíciójukat az új Unió központi szerveivel szemben. Annak ellenére, hogy a Szovjet Szuverén Köztársaságok Szövetségét szuverén államként hirdették ki – levonva az alapvető konzekvenciát – a köztársaságok szuverenitása elsődleges, és a szövetséges testületek tényleges hatásköre csak a köztársaságok belső és külpolitikai tevékenységének koordinálását feltételezte. Általánosságban elmondható, hogy a Szövetségről szóló Szerződés tervezete – „*az unió és a köztársasági politikai eliték közötti kompromisszum gyümölcse*” – egy olyan unió létrehozását javasolta, amely egy konföderáció számos jellemzőjével rendelkezik.

Azt lehet látni, Moszkva valójában itt már feladta a harcot a függetlenségért küzdő köztársaságokkal szemben, miközben mégis megtartotta jogát, hogy fenntartsa a rendet az alapvető iparágakban. A „*kilenc plusz egy*” néven ismertté vált egyezmény alapján az unió nevét hivatalosan „*Szovjet Szuverén Államok Szövetségére*” változtatták a korábbi „*Köztársaságok*” helyett, aláírásának hivatalos dátumát pedig 1991. augusztus 20-ra tűzték ki. A novo-ogarjovói találkozók eredménye egy olyan dokumentum létrehozása volt tehát, amely lényegében rögzítette a Szovjetunió egyetlen államként való megszűnését, és lényegében laza konföderációvá változtatta, amely a későbbi Független Államok Közösségének számos jellemzőjével hasonlatos.

¹⁰ u.o. 257.

¹¹ [Доронченков А.И.: К Союзу Суверенных народов, Москва, 1991, 516-529.](#)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

KIJEVI INTERVENCIÓ, MOSZKVAI PUCCS(KÍSÉRLET)

1991 nyarán úgy tűnt Gorbacsov feje fölött összecsapnak a hullámok. A júliusi londoni „Hetek” találkozójáról üres kézzel tért haza, nem kapta meg a számára szükségesnek vélt (egyres adatok szerint 100 milliárd dollár) összeget a Szovjetunió gazdaságának egyébként sem túl valószínű helyreállításához, ugyanis *Bush* elnök, akinek kezdett megrendülni bizalma szovjet barátjában és abban, hogy képes lesz rendet teremteni az országban, lebeszélte a találkozó résztvevőit az SZKP főtitkárjának pénzügyi támogatásáról. Ennek ellenére, demonstrálva változatlan erkölcsi támogatását Moszkvába, majd Kijevbe utazott, azzal a megfontolt szándékkal, hogy segítsenek neki birodalma egybentartásában, vagyis a közelgő szövetségi szerződés aláírásáért agitáljanak és gyakoroljanak nyomást a kijevi vezetőkre. Az ukránok természetesen nagyra értékelték a világhatalom első emberének látogatását, mivel Ukrajna szerepének felértékelődését látták ebben, ugyanakkor – főként a RUH hívei – Gorbacsovna a nyugati hatalmak vezetőivel összehangolt politikáját vélték felfedezni benne. Erre utal *Bush* augusztus 1-jén elmondott parlamenti beszéde is, amikor közvetlen intervenciója révén – a káosz rémének felidézésével – arra intette az ukránokat, ne váljanak ki a Szovjetunióból: *„Egyes emberek arra szólították fel az Egyesült Államokat, hogy válasszon Gorbacsov elnök és a Szovjetunió egész területén a függetlenségre törekvő nemzetek támogatása között... Ukrajnában, Oroszországban, Örményországban és a balti államokban a szabadság szelleme uralkodik.... Ám a szabadság nem ugyanaz, mint a függetlenség. Az amerikaiak nem fogják támogatni azokat, akik függetlenségre törekednek azért, hogy az önkényt despotizmussal váltsák fel.”*¹²

Bush elnök kijevi látogatását megelőzően *Hemut Kohl* kancellár is megbeszéléseket folytatott *Leonyid Kravcsukkal* és *Vitold Fokinnal* Kijevben. Hasonlóképpen *Bush* SZSZKSZ-t megújító támogatásához, *Kohl* is kifejtette, az NSZK érdekelt a szövetség fenntartásában és ehhez olyan arany-középutat szükséges találni, amely kielégíti mind a köztársaságok, mind a központ igényeit. E két látogatás világossá tette, hogy mind az USA, mind pedig a nyugat-európai államok hosszasan támogattak minden olyan konszolidáltan szanáló megoldást, amellyel a gorbacsovi vezetés megkísérelte korszerűsíteni birodalmát, mivel nem voltak érdekelték abban, hogy a nagy kiterjedésű szovjet régió hirtelen változások eredményeként destabilizálódjon, kormányozhatatlanná váljon.¹³ Ilyen zűrzavaros körülmények között egy diktatórikus fordulat valószínűsége egyre növekedett, amire egy módon lehetett reagálni: a fordulat tudatos kirobbanásával elébe vágni a fordulatnak. Ez történt 1991. augusztus 19-21. között.

1991. augusztus 6-án, ahogyan minden évben, a pártfőtitkár nejevel együtt a krimi Foroszbán lévő elnöki üdülőbe utazott szabadságra. Eközben, augusztus 19-ének hajnalán a moszkvai média rendkívüli állapotot bejelentő közleményében arról értesítette az

¹²Аскольд С. Лозинський. Щоденник Незалежності – США визнали Україну.

http://ucca.org/index.php?option=com_content&view=article&id=210%3AIndependence-diaries-usa-recognizes-ukraine&catid=8%3Aucca-statements&Itemid=23&lang=uk (2017-09-11)

¹³ Kalmár Melinda: Történelmi galaxisok vonzásában, Budapest, 2014, 600-605.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

állampolgárokat, hogy Mihail Gorbacsov – izolálva krimi dácsájában – egészségügyi állapotára való tekintettel nem képes ellátni a Szovjetunió államelnökének feladatait, ezért létrehoztak egy új szervet – a Rendkívüli Állapotot Felügyelő Állami Bizottságot (GKCSF) – a nyolc legmagasabb rangú állami és rendvédelmi szervek kulcsfiguráiból,¹⁴ vagyis Gorbacsov legközvetlenebb munkatársaiból, akiket ő maga választott ki és állított kivételes funkciókba.¹⁵ Kijevi vezetők a Moszkvában történt eseményeket egyértelműen konzervatív puccsnak, alkotmányellenesnek és törvénytelennek minősítették, hivatkozva Ukrajna Szuverenitási Nyilatkozatára, a Köztársaság területén nem vezettek be rendkívüli állapotot. Gyakorlatilag hosszú idő után ez volt az első eset, hogy a Szovjetunió tagjaként létező entitás nem fogadta el a központ utasításait. Hasonlóképpen tett Borisz Jelcin, Oroszország legitím vezetője, a népfelkelők vezérévé vált, szintén nem fogadta el a Bizottság rendelkezéseit, míg a közép-ázsiai köztársaságok többsége a puccsistákkal (vagy inkább palotaforradalmárokkal) szimpatizáltak.¹⁶ A keményvonalasok hatalomátvétele végül csak katalizátorként szolgált annak az államnak a felbomlásához, amelyet megmenteni szándékoztak.¹⁷ Gorbacsov hiába tért vissza Moszkvába, valóságos hatalom már nem volt a kezében, rövidesen le is mondott pártfőtitkár tisztségéről.

Az augusztusi puccs kudarca tehát tovább gyorsította a centralizált struktúrák – a hadsereg, a KGB, az állami bürokrácia és a kommunista párt – összeomlását, és siettetette az unió felbomlását is – párhuzamosan azzal, ahogy az unió tagköztársaságai előtt megnyílt az út a függetlenség megteremtése előtt, úgy ahogy azt egy évvel ezelőtt aláírt ukrán-orosz bilaterális szerződés idején Kijevben eltervezték. Így, augusztus 24-én, a balti, és valamennyi sorstárs állam példájára Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának délutáni ülésén 347 képviselőből 346 „igen” szavazata a függetlenség kinyilvánítása mellett döntött, amelyet a legitimitás teljességének jegyében december 1-re¹⁸ kitűzött népszavazással kívántak megpecsételni, egyúttal a köztársaság Ukrajna első elnökének megválasztásával, amely posztot július 6-ai határozatban létesítettek.¹⁹

Ukrajna Függetlenségi Nyilatkozata mindössze két mondatban fogalmazta meg, hogy Ukrajna független demokratikus állam, amelynek területén saját törvényei érvényesek.²⁰ A Nyilatkozat alátámasztására előirányzott referendum eredményessége és sikere nem volt kétséges. A közel 32 millió szavazóurnához járuló állampolgár 90%-a támogatta a függetlenség kinyilvánítását (lásd: 5. ábra).²¹

¹⁴ Janajev-alelnök, Pavlov-miniszterelnök, Baklov-Védelmi Tanács alelnöke, Krjucskov-a KGB elnöke, Pugo-belügyminiszter, Jazov-védelmi miniszter, a „nép” képviselők: Sztarodubcev-Parasztszövetség elnöke, Tyizjakov-Állami Vállalatok Egyesületének elnöke.

¹⁵ Heller Mihail, Nyekrics Alekszandr: Orosz történelem II. kötet, Budapest, 2003, 640.

¹⁶ Szilágyi Ákos: Oroszország elrablása, Budapest, 1999, 233-236.

¹⁷ Sakwa Richard: Háború a határon, Budapest, 2016, 17-32.

¹⁸ ЦДАВО України, ф.1, оп.16, спр.4630, арк.1-2.

¹⁹ Стенограма пленарного засідання. Засідання друге, вечірнє <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/4595.html> (2017-10-13)

²⁰ ЦДАВО України, ф.1, оп.16, спр.4630, арк.1.

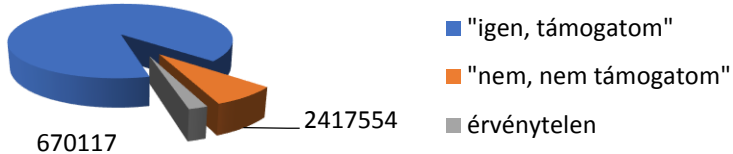
²¹ ЦДАВО України. – ф.1. – оп.28. – спр.144. – арк.6.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

"Ön támogatja Ukrajna Függetlenségi Nyilatkozatát?"

28804071

5. ábra: 1991. december 1-jei referendum eredménye

Forrás: saját készítés ЦДАВО України. – Ф.1. – Оп.28. – Спр.144. – Арк.6. dokumentum alapján

A hat²² elnökjelölt közül a résztvevők 62%-a a második fordulóban Leonyid Kravcsukot választotta Ukrajna első elnökévé, aki három megye kivételével – Lembergi, Ternopoli, Ivano-Frankivszki – szerzett jelentős támogatást. Ünnepléses keretek között december 4-én be is iktattak.

A Szovjetunió megszűnését végül is többoldalú formában a december 8-ai titkos belavezsai találkozó pecsételte meg, ahol a három szláv testvér megállapodott a kravcsuki elgondolást képviselve egy új, konföderációs államszövetség, a Független Államok Közösségének létrehozásáról, és egyben megállapítva, hogy a „Szovjetunió, mint a nemzetközi jog alanya és geopolitikai realitás megszűnt létezni.”²³

FELHASZNÁLT FORRÁS ÉS IRODALOM JEGYZÉKE

1. ЦДАВО України, ф.1, оп.16, спр.4630, арк.1-2.
2. ЦДАВО України. – ф.1. – оп.28. – спр.144. – арк.6.
3. Kalmár Melinda: Történelmi galaxisok vonzásában, Budapest, 2014.
4. Tocqueville Alexis: A régi rend és a forradalom, Budapest, 1994.
5. Szilágyi Ákos: Oroszország elrablása, Budapest, 1999.
6. Sakwa Richard: Háború a határon, Budapest, 2016.
7. Heller Mihail, Nyekrics Alekszandr: Orosz történelem II. kötet, Budapest, 2003.
8. [Доронченков А.И.: К Союзу Суверенных народов, Москва, 1991.](#)
9. Поровський М. С.: Тільки рухом життя і обіймеш...: повість спогад, Київ, 2009.

²² A következő hat jelölt: L. Lukjanenko, V. Csornovil, I. Juhnovszkij, V. Hrinov. L.Kravcsuk, L. Taburjanszkij

²³ Угода про створення Співдружності Незалежних Держав.

http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997_077?test=XX7MfyrCSgky6paiZiOU/5wDHI4D2s80msh8le6
(2017-08-09)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 4. szám

10. Союз можно было сохранить. Белая книга. Документы и факты о политике М.С. Горбачёва по реформированию и сохранению многонационального государства, Москва, 2007.
11. Аскольд С. Лозинський. Щоденник Незалежності – США визнали Україну. http://ucca.org/index.php?option=com_content&view=article&id=210%3Aindependenc-e-diaries-usa-recognizes-ukraine&catid=8%3Aucca-statements&Itemid=23&lang=uk (2017-09-11)
12. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки „Про економічну самостійність Української РСР” <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/142-12> (2017-11-12)
13. Постановление Президиума Верховного Совета РСФСР« О проведении 17 марта 1991 года на территории РСФСР референдума СССР по вопросу о сохранении Союза Советских Социалистических Республик» <http://docs.cntd.ru/document/901606136> (2017-11-10)
14. Постанова Верховної Ради Української РСР „Про проведення референдуму в Українській РСР 17 березня 1991 року” <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/788-12> (2017-11-10)
15. Стенограма пленарного засідання. Засідання друге, вечірнє <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/4595.html> (2017-10-13)
16. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав. http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997_077?test=XX7MfyrCSgky6palZiOU/5wDHI4D2s80msh8le6 (2017-08-09)